

Правове забезпечення

охорони праці у рослинництві: стан та перспективи розвитку



Т. С. Новак

кандидат юридичних наук, асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету біоресурсів і природокористування України імені академіка В. З. Янчука

У статті проводиться аналіз сучасного стану правового забезпечення охорони праці у рослинництві, визначаються недоліки системи галузевих нормативних актів із охорони праці та виносяться відповідні пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: охорона праці, рослинництво, виробничий травматизм, галузеві нормативні акти з охорони праці.

В статье анализируется современное состояние правового обеспечения охраны труда в растениеводстве, определяются недостатки системы отраслевых нормативных актов по охране труда и разрабатываются соответствующие предложения для их устранения.

Ключевые слова: охрана труда, растениеводство, производственный травматизм, отраслевые нормативные акты по охране труда.

In the article the current system of normative acts on labor protection in the plant-grower is analyzed, its defects are determined and the proposals for their removal are offered.

Keywords: labor protection, plant-grower, industrial injuries, industry normative acts on labor protection.

У якій би сфері людина не реалізувала свою здатність до праці, вона завжди піддає своє здоров'я, а за певних умов і життя ризику. Праця в одних галузях є менш небезпечною, в інших — більш небезпечною, але в будь-якому випадку на кожному робочому місці на працівника діють ті чи інші шкідливі та небезпечні виробничі фактори, які можуть спричинити професійні захворювання, нещасні випадки на виробництві, у тому числі і зі смертельним наслідком. Однією з таких досить небезпечних сфер прикладання праці є сільське господарство, зокрема одна з його основних галузей — рослинництво. У процесі вирощування сільськогосподарських культур працівники постійно піддаються впливу хімічних речовин (пестицидів та агрохімікатів), часто змушені виконувати роботи в несприятливих погодних умовах, роботи провадяться на великих територіях, їх праця характеризується сезонністю та нерівномірною інтенсивністю протягом року тощо. Все це зумовлює високий рівень виробничого травматизму серед працівників рослинницької галузі та викликає потребу в посиленні працезахоронної діяльності на сільськогосподарських підприємствах. Це завдання має реалізуватися через встановлення й дотримання відповідних правил техніки безпеки, виробничої санітарії тощо, які обов'язкові для виконання кожним працівником. У свою чергу ці вимоги регламентовані низкою нормативних актів із охорони праці, у даному випадку, в рослинництві.

На жаль, на сьогодні рівень організації охорони праці на сільськогосподарських підприємствах, зокрема в рослинницькій галузі, не можна вважати задовільним. Однією з основних об'єктивних причин такого стану речей є недосконалість і застарілість державних та галузевих нор-

мативних актів з охорони праці. Не сприяє покращенню ситуації і недостатній рівень дослідження зазначеного питання в правовій науці. Так, фахівці-аграрники (В. З. Янчук, В. Ю. Уркевич, В. М. Гайворонський, В. П. Жушман та ін.) розглядають у своїх працях лише загальні питання охорони праці в сільському господарстві. Фахівці в галузі трудового права, зокрема О. А. Мірошниченко, розкривають теж виключно загальні проблеми працезахоронної діяльності в сільському господарстві. Технічні аспекти охорони праці в рослинництві висвітлюються в посібниках Д. А. Бутко, В. А. Луценкова, М. Т. Воїнова, С. Д. Мазіліна, Т. В. Столярової, М. М. Сакун та ін. Але спеціальних досліджень правових аспектів охорони праці у рослинництві досі фактично не проводилося.

Тому завданням нашої статті є аналіз сучасного стану правового забезпечення охорони праці у рослинництві, визначення недоліків системи галузевих нормативних актів із охорони праці у цій сфері та винесення відповідних пропозицій щодо їх усунення.

Як слушно зазначає В. М. Єрмоленко, в аграрному законодавстві досі не закріплене нормативне визначення рослинництва. Він дає таке визначення цієї галузі: рослинництво — це галузь сільськогосподарського виробництва, яка ґрунтується на вирощуванні культурних сільськогосподарських рослин з метою одержання продуктів харчування і сировини для переробної промисловості. Основними підгалузями рослинництва В. М. Єрмоленко називає зернове господарство, цукробуряківництво, картоплярство, льонарство, овочівництво, плодівництво, кормовиробництво та ін. [1, с. 311]. Відповідно до Класифікатора Держкомстату № 375 від 26 грудня 2005 р. «Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) (ДК 009:2005)», рослинництво

(в тому числі рослинництво на закритому ґрунті) як вид економічної діяльності (група 01.1 КВЕД) включає в себе такі підгрупи: 01.11 — вирощування зернових і технічних культур; 01.12 — овочівництво, декоративне садівництво і розсадництво; 01.13 — вирощування фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів. При цьому до підгруп 01.11 та 01.12 відносять культури, що вирощують, зазвичай, за річним циклом, а до підгрупи 01.13 — культури тривалого циклу вирощування: багаторічні насадження типу садів, плантацій, виноградарників тощо.

Якщо вести мову про ступінь небезпечності робіт, виконуваних у рослинництві, то результати аналізу виробничого травматизму (на жаль, дані наведені тільки щодо нещасних випадків зі смертельним наслідком, що звичайно, не повною мірою відображає реальну картину) за 2008 р. свідчать, що 77 % від усієї кількості загиблих у сільському господарстві припадає на підприємства, основним видом діяльності яких є вирощування продукції рослинництва або поєднання його з тваринництвом. При цьому при вирощуванні зернових і технічних культур загинуло 32 особи, при вирощуванні фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів — 2 особи [2, с. 19-20].

Традиційно найнебезпечнішими професіями в сільському господарстві є тракторист-машиніст (механізатор), комбайнер, водій [3, с. 7; 4, с. 8; 5, с. 41; 6, с. 36]. Унаслідок несприятливого впливу умов праці у працівників, зайнятих у рослинництві, розвивається ціла низка професійних захворювань. Так, для механізаторів характерним є виникнення вібраційної хвороби, професійної туговухості (внаслідок роботи в умовах інтенсивного шуму). Від професійних захворювань, викликаних дією хімічних речо-

вин, страждають робітники, зайняті в силосних ямах, на полях зрошування. Під дією біологічних шкідливих та небезпечних виробничих факторів (у рослинництві це алергени рослинного походження) у працівників розвиваються полінози (алергічні захворювання, викликані пилом рослин) та професійна бронхіальна астма. До хімічних алергенів, впливу яких підлягають механізатори, робітники тепличних господарств, відносяться пестициди та мінеральні добрива. До пошкодження легень призводить вдихання пилу, в якому є спори грибків, що розвиваються внаслідок тривалого зберігання продуктів рослинного походження. Нарешті, у працівників рослинництва розвиваються професійні дерматози під дією хімічних речовин, рослин, фізичних факторів, укусів комах тощо [7, с. 49-55]. Звичайно, можливим є усунення чи принаймні максимальне зменшення як нещасних випадків, так і частоти виникнення професійних захворювань через організацію роботодавцем належних і безпечних умов праці, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту тощо. Проте, як уже зазначалося вище, на сьогодні для рослинництва характерний низький рівень охорони праці, пов'язаний із цілою низкою причин: це і зношеність основних фондів сільськогосподарських підприємств (у сільському господарстві станом на 2008 р. цей показник становив 45,7 % [8, с. 84]), і порушення трудової дисципліни, і недоліки в проведенні навчання робітників безпечним прийомом робіт та ін. Проте, на нашу думку, однією з визначальних причин незадовільного стану охорони праці в рослинництві є недосконалість правової бази, що регламентує процес створення безпечних умов праці в цій галузі сільського господарства.

Наразі галузевими нормативними актами з охорони праці в рослинництві

є насамперед «Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві» НПАОП 01.1–1.01–00, затверджені Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 11 серпня 2000 р. № 202 (а саме ч. 1 «Загальновиробничі вимоги охорони праці у сільськогосподарському виробництві» та ч. 2 «Вимоги охорони праці у рослинництві»), «Правила безпеки праці під час виконання робіт в захищеному ґрунті» НПАОП 01.1–1.02–01, затверджені Наказом Мінпраці України від 20 квітня 2001 р. № 184, ССБП «Процеси виробничі. Бавовництво. Вимоги безпеки» НПАОП 01.1–7.01–84, затверджені наказом Міністерства сільського господарства СРСР від 3 жовтня 1984 р. № 231, ССБП «Процеси виробничі в сільському господарстві, ефіроолійні культури. Вимоги безпеки» НПАОП 01.1–7.02–84, затверджені наказом Міністерства сільського господарства СРСР від 30 липня 1984 р. № 171, Збірник примірних інструкцій з охорони праці під час виконання робіт у рослинництві, затверджений наказом Міністерства агропромислового комплексу України від 15 грудня 1999 р. № 368, Примірна інструкція з охорони праці для тракториста-машиніста сільськогосподарського виробництва ПП 2.0.00–013–1999, затверджена наказом Мінагропрому України від 9 березня 1999 р. № 110. Безпосередньо пов'язані з виконанням робіт у рослинництві і «Правила охорони праці при переробці та зберіганні аміачної селітри насипом», затверджені наказом Держгірпромнагляду від 1 вересня 2009 р. № 142, Правила техніки безпеки при роботі з водним аміаком (аміачною водою) НПАОП 01.41–1.07–63, Правила безпечного застосування рідкого аміаку в сільському господарстві НПАОП 01.41–1.08–82, затверджені наказом Мінсільгоспу СРСР від 28 вересня 1982 р. № 167 та ін.

При цьому аналіз наведених галузевих нормативних актів з охорони праці в рослинництві показує, що в цій галузі у сфері правового забезпечення існує тенденція щодо розпорошення закріплення вимог безпеки праці у рослинництві за великою кількістю нормативних актів та застарілість змістового наповнення останніх.

Свого часу внаслідок прийняття Правил охорони праці в сільськогосподарському виробництві припинили свою дію на території України 13 нормативних актів з охорони праці колишнього СРСР, які регламентували вимоги безпеки в різних підгалузях рослинництва (наприклад, ГСП 46.3.1.112–81. «Вирощування та збирання цукрових буряків. Вимоги безпеки», ГСП 46.3.1.111–81 «Вирощування, збирання та післязбиральна обробка картоплі. Вимоги безпеки», ГСП 46.3.1.109–81 «Збирання зернових та зернобобових культур. Вимоги безпеки» та ін.). З 1 січня 2001 року «Правила охорони праці в сільськогосподарському виробництві» об'єднали в собі вимоги безпеки праці до організації і виконання технологічних процесів з вирощування, збирання і первинної обробки майже всіх сільськогосподарських культур. Підкреслимо — «майже всіх», оскільки вище ми зазначали, що вимоги безпеки у бавовництві та під час вирощування ефіроолійних культур досі регламентуються окремими галузевими нормативними актами з охорони праці. Крім того, відповідно до постанови Правління фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України «Про затвердження заходів з профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань на 2010-2011 роки (першочергові) Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України»

від 15 квітня 2010 р. № 15 в план заходів щодо профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань на 2010–2011 рр. включено розробку «Правил охорони праці у рослинництві. Вирощування й збирання зернових, технічних та інших культур». Тобто законодавець бере курс на збільшення кількості галузевих нормативних актів у рослинництві, що, на нашу думку, є помилковим, оскільки ускладнює процес створення належного рівня охорони праці на сільськогосподарських підприємствах, особливо в разі вирощування ними кількох різних видів сільськогосподарських культур, а тим більше у разі ведення змішаного сільськогосподарського виробництва.

Викликає зауваження і виокремлення в окремий нормативний акт вимог безпеки праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті, оскільки рослинництво як вид економічної діяльності включає в себе і вирощування сільськогосподарських культур у закритому (захищеному) ґрунті, тобто в теплицях. Крім того, аналіз змісту «Правил безпеки праці під час виконання робіт в захищеному ґрунті» НПАОП 01.1–1.02–01 показує, що з 63 нормативних актів, на які посилається цей документ, 11 сьогодні не чинні. Причому це як нормативні акти з охорони праці, що стосуються загальних питань, наприклад, Типове положення про навчання з питань охорони праці, затверджене наказом Держнаглядохоронпраці від 17 лютого 1999 р. № 27, яке втратило чинність на підставі наказу Держнаглядохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15, так і нормативні акти, які враховують специфічні аспекти проведення робіт у теплицях, а саме ДНАОП 0.03–3.20–93 «Орієнтовно безпечні рівні впливу шкідливих речовин у повітрі робочої зони» ОБВР-12–93 (замінені ДНАОП 0.03–3.20–00 «Орієнтовно безпеч-

ні рівні дії шкідливих речовин у повітрі робочої зони»), ГОСТ 12.4.021–75 ССБП «Системи вентиляційні. Загальні вимоги» (втратив чинність на підставі наказу Міністерства регіонального розвитку та будівництва України «Про прийняття національного стандарту ДСТУ Б А.3.2–12:2009 «Система стандартів безпеки праці. Системи вентиляційні. Загальні вимоги» від 23 грудня 2009 р. № 678) та ряд інших. Зважаючи на те, що роботи в захищеному ґрунті проводяться в умовах підвищеної температури (35–50 оС) і вологості (85–100 %) у разі перевищення гранично допустимих рівнів фунгіцидів і інсектицидів у 2–18 разів [7, с. 66], що зазвичай негативно впливає на працівників теплиць, обов'язковим є перегляд положень чинних на сьогодні «Правил охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті».

Якщо розглядати інший галузевий нормативний акт з охорони праці в рослинництві — «Правила охорони праці в сільськогосподарському виробництві», то знову ж таки маємо застарілість його положень. Вищезазвані Правила містять посилання на 28 нечинних нормативних актів, тобто в будь-якому разі потребують перегляду та доопрацювання й на сьогодні не забезпечують належного правового підґрунтя для організації охорони праці в сільськогосподарських підприємствах галузі рослинництва.

Постає питання доцільності внесення змін до цілої низки галузевих нормативних актів з охорони праці в рослинництві та (або) прийняття нових за окремими підгалуззями рослинництва. Чи не краще об'єднати вимоги з охорони праці в рослинництві в один комплексний нормативний акт? На нашу думку, другий варіант є більш прийнятним. Такий висновок можна зробити насамперед з порівняння структури та змісту «Правил охорони праці в сільськогосподарському вироб-

ництві» та «Правил охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті». Обидва містять вимоги безпеки до території, виробничих приміщень та майданчиків, вимоги безпеки до виробничого обладнання та організації робочих місць, вимоги безпеки під час обслуговування обладнання, вимоги пожежної безпеки, вимоги щодо застосування засобів захисту працюючих, вимоги до професійного відбору, навчання та перевірки знань з охорони праці. Лише вимоги безпеки під час виконання виробничих процесів та вимоги безпеки час скління, герметизації теплиць і під час монтажу й експлуатації плівкового огороження теплиць є спеціальними положеннями в «Правилах охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті». Таке дублювання тотожних для всіх підгалузей рослинництва вимог безпеки праці в кількох нормативних актах, на нашу думку, є недоцільним.

Звертаючись до досвіду зарубіжних країн у сфері правового регулювання

охорони праці в рослинництві, зокрема законодавства Російської Федерації, бачимо, що наказом Міністерства Росії від 20 червня 2003 р. № 889 було затверджено «Правила з охорони праці в рослинництві», якими встановлено вимоги з охорони праці при організації й виконанні технологічних процесів із обробітку, збирання і післязбиральної обробки продукції рослинництва.

Враховуючи все вищевикладене, пропонуємо для оптимізації нормативної бази у сфері охорони праці прийняти єдиний комплексний галузевий нормативний акт з охорони праці в рослинництві (Правила охорони праці в рослинництві), який би включив до своєї структури, по-перше, загальні вимоги безпеки для всіх підгалузей рослинництва, а по-друге, вмістив би спеціальні вимоги безпеки під час вирощування, зберігання та післязбиральної обробки сільськогосподарських культур за підгалуззями.

Список використаної літератури

1. *Єрмоленко В. М.* Правове регулювання рослинництва / В. М. Єрмоленко // Аграрне право України : підруч. / [Єрмоленко В. М., Гафурова О. В., Гребенюк М. В. та ін.] ; за ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 310-342.
2. *Сліпачук О. А.* Стан виробничого травматизму зі смертельним наслідком у сільському господарстві в 2008 р. / О. А. Сліпачук, В. І. Лесковець // Інформаційний бюлетень з охорони праці. – 2008. – № 3. – С. 17-26.
3. *Пістун І. П.* Охорона праці в сільському господарстві (технічне обслуговування і ремонт машин сільськогосподарського виробництва) : [навч. посіб.] / Пістун І. П., Хом'як В. В., Хом'як Й. В. – Суми : Університет. книга, 2007. – 456 с.
4. *Войналович О.* Сучасні аспекти охорони праці на підприємствах АПК / О. Войналович, В. Скафа // Охорона праці. – 2005. – № 7. – С. 8-10.
5. *Коваленко А.* Проблеми охорони праці в агропромисловому комплексі / А. Коваленко // І Укр. конф. з охорони праці, 23-24 жовт. 1996 р., м. Київ : зб. матеріалів / за заг. ред. К. П. Жигаря. – К. : Логос, 1996. – С. 40-47.
6. *Войналович О.* Моніторинг виробничого травматизму в рослинництві / О. Войналович, В. Гаврилук, І. Подобед // Охорона праці. – 2006. – № 9. – С. 36-37.
7. *Сакун М. М.* Охорона праці при вирощуванні сільськогосподарських культур : навч. посіб. / М. М. Сакун, В. Ф. Нагорнюк. – Одеса, 2009. – 184 с.
8. *Регіони України : стат. зб. 2009* / ред. О. Г. Осауленко. – К. : Держкомстат України, 2009. – Ч. 1, 2004. – 512 с.